

RUSISTIKA

Vědecká a pedagogická činnost v oboru ruského jazyka se rozvíjela na filosofické fakultě zprvu v rámci srovnávací slovanské jazykovědy a paleoslovenistiky. Po založení university byl prvním profesorem srovnávací slovanské jazykovědy významný badatel *Václav Vondrák*; působil zde až do sklonku svého života (1925). Později (od r. 1929) tuto disciplínu převzal *Bohuslav Havránek* (* 1893), který věnoval při svých srovnávacích výkladech pozornost i jazykové stránce památek ruské církevní slovanštiny; po r. 1945, kdy přešel do Prahy, se stal vedoucí osobností slavistické a též rusistické badatelské činnosti v Československu. S brněnskou filosofickou fakultou je spjato i jméno slavisty *Jana Frčka* (1896–1942), který se vedle paleoslovenistiky věnoval i studiu rusistiky, zvláště otázce vzniku spisovné ruštiny, a připravil k vydání *Zádonštinu* (vyšla posmrtně r. 1948).

Jako samostatný obor se studium ruštiny na filosofické fakultě datuje od r. 1923, kdy do Brna přišel *Sergij Grigorjevič Vilinskij* (1876–1950), někdejší profesor university v Oděse. Pracoval na filosofické fakultě až do r. 1948 a zaměřoval se hlavně na literaturu, ač vzděláním byl spíše lingvista; kromě toho však po celou dobu svého předválečného působení zajišťoval i praktickou výuku ruského jazyka v lektorských cvičeních.

V letech 1924–1927 udržoval kontakty s brněnskou universitou významný rusista *Nikolaj Nikolajevič Durnovo*. Ve Spisech university vydal I. díl své práce *Vvedenijsje v istoriju russkogo jazyka* (1927).

Rusistice na filosofické fakultě se dostalo vydatné posily v osobě *Romana Osipoviče Jakobsona* (* 1896). Nastoupil zde v r. 1933 jako docent, později (1937) byl jmenován profesorem. R. 1939 bylo Jakobsonovi z rasových důvodů znemožněno další pedagogické působení; uchýlil se před perzekucí do ciziny.

Koncem třicátých let zájem o ruštinu nemálo vzrůstá také u posluchačů. Proto byl dalším vyučujícím ruštiny ustanoven *Bořivoj Novák* (1906–1973), slavista se širokým filosofickým rozhledem. Svou vytrvalou, byť nenápadnou prací zasloužil se podstatným způsobem o vybudování slavistických a rusistických knižních fondů brněnské filosofické fakulty a o nejednu slavistickou edici z oboru literární vědy a lingvistiky. V jeho osobě byla zajištěna i kontinuita brněnské rusistiky po druhé světové válce s rusistikou předválečnou.

Osvobozením v r. 1945 dostává studium rusistiky na filosofické fakultě kvalitativně nový charakter: ruština byla zavedena do základních i středních škol, začíná se jí věnovat mnoho posluchačů, jeví se naléhavá potřeba vychovat učitelské kádry rusistů pro výuku na školách. Současně však bylo nutné vybudovat i sám učitelský sbor vyučujících ruského jazyka na fakultě a nově konstituovat rusistiku jako jeden z profilových oborů. Z předválečných odborníků zde zůstává – vedle literárního vědce Franka Wollmana – pouze S. G. Vilinskij a Bořivoj Novák. Proto jsou nově povoláni *Marie Ondroušková-Koutná* (* 1902), která pak obstarávala po řadu let, do r. 1963, přednášky z literatury i jazyka, jakož i praktická cvičení, a *Ladislav Swirk* (* 1892), pro praktickou výuku ruštiny (do r. 1952). Vůdčí vědeckou osobností na poli ruské jazykovědy v prvních poválečných letech byl *František Trávníček* (1888–1961), bohemista se znalostmi srovnávacími, speciálně pak rusistickými. Ujal se ochotně přednášek i seminářů z historické ruštiny, zasáhl několika svými příspěvky do rusistické problematiky též publikačně (např. Příspěvky k česko-ruským stykům, 1946;

Naše slova z ruštiny, 1946; Ruština a naše kultura, 1948; Výrazová mohutnost ruštiny, 1949; Dobrovský a ruština, 1953; Češskij i ruskij jazyk, 1954) a vychoval první poválečnou generaci rusistů a bohemistů.

Po zřízení kateder v r. 1951 doplnil se učitelský sbor jazykovědné rusistiky o první mladé absolventy, kteří dostudovali již po druhé světové válce a zvolili si ruský jazyk za svou základní specializaci: r. 1951 přichází *František Březina* (* 1916) a je ustanoven *Stanislav Žaža* (* 1929), r. 1954 nastoupili *Roman Mrázek* (* 1921) a *Jiří Brym* (* 1921). Naléhavá potřeba disponovat na katedře alespoň jedním vyučujícím – rodilým Rusem byla r. 1952 řešena povoláním *Heleny Puchljakové* (* 1910).

V souvislosti se zavedením povinné výuky ruštině na vysokých školách (1952) byla vedle katedry rusistiky zřízena ještě katedra ruského jazyka (reorganizovaná později v katedru jazyků). Zabývala se převážně praktickou výukou jazyka a odborné terminologie, zajišťovala překladatelské úkoly i jazykovou výuku aspirantů; její členové se zasloužili také o sestavování odborných učebnic, textů a shromažďování bibliografie, někteří z nich vyvíjeli ovšem i samostatnou vědeckou činnost. Prvním vedoucím této katedry byl Ladislav Šwirk. V r. 1963 splynula katedra jazyků s odbornými lingvistickými katedrami na fakultě, takže její pracovníci v oboru ruštiny přešli na fakultní odbornou rusistiku. Byl to *Jiří Bronec* (* 1922), o něco později ještě *Jiří Jiráček* (* 1924). Na podzim r. 1971 došlo ke znovuzřízení celouniversitní katedry jazyků a jejím vedoucím byl jmenován Jiří Bronec.

Rusistika jako odborné badatelské odvětví a aprobační specializace byla na filosofické fakultě pěstována dlouhou dobu jako širší filologický obor, zahrnující jazykovou i literární složku. Rozmach badatelské a pedagogické činnosti i tomu odpovídající růst pracovníků si však vyžádal rozdělení jednotné katedry na dva organizační celky (1964), takže od této doby se jazykovědná rusistika soustřeďuje v rámci „katedry ruského jazyka“, kdežto literárněvědná rusistika vytváří „katedru ruské a sovětské literatury“.

Vedoucím lingvistické katedry zůstal Bořivoj Novák, převzavší již r. 1959 po Wollmanově odchodu vedení tehdejší celistvé rusistiky; díky svým bohatým zkušenostem, organizačním schopnostem a politickému rozhledu dovedl vytvořit dobrý, ideově vyspělý pracovní kolektiv (v r. 1970 se stal děkanem filosofické fakulty). Po jeho smrti (1973) je pověřen vedením katedry Stanislav Žaža.

Naléhavými úkoly po stránce odborné i výchovné se po r. 1945 jeví zejména: vytvořit vysokoškolský učitelský kádr rusistů-lingvistů, zajistit pro posluchače základní učební texty a zkoumat jazykový systém ruštiny synchronicky i diachronicky především z hlediska konfrontačního, vzhledem k češtině, aby vyučování ruštině bylo co nejefektivnější, a to z hlediska potřeb celostátních. Novost a náročnost všech těchto úkolů, násobená nadto významným posláním na poli pěstování a prohlubování československo-sovětských styků, byla ovšem zčásti příčinou toho, že ve srovnání s jinými, již tradičními obory na fakultě nemohla vlastní badatelská činnost vyučujících vždy zaujímat přiměřené postavení. Nicméně i na tomto poli bylo vykonáno mnoho.

Na pedagogickou a metodickou činnost se specializovali hlavně Marie Ondroušková-Koutná (erudovaná filoložka, znalkyně současného jazyka i klasické literatury), František Březina (po léta obstarávající též mimořádné formy studia, v poslední době tajemník Spisů filosofické fakulty), Helena Puchljaková

(zasloužila pracovnice katedry v letech 1952–1970, vydala několikrát skripta pro praktickou výuku ruštiny), Jiří Brym (odborník v jemnostech česko-ruských responzí gramatického plánu), v poslední době pak (od r. 1966) rodilý Rusky *Tatjana Cablíková* (* 1915) a od r. 1962 mladá pracovnice *Ljubov Lízalová-Jermolajevová* (* 1937). Problematika metodiky se zvláštním zaměřením na slovní zásobu a její osvojování z porovnávacího hlediska je předmětem trvalého praktického i teoretickovýzkumného zájmu Jiřího Bronce, dlouholetého pracovníka ve vyšších orgánech SČSP a v celostátních metodických institucích.

Snad nejnaléhavějším úkolem české poválečné rusistiky bylo vybavit široké kruhy všech těch, kdož s ruštinou přicházejí do styku, základními knižními pomůckami lexikografickými a gramatickými a vytvořit tím předpoklady pro vědecky založené další studium tohoto blízce příbuzného slovanského jazyka. V této souvislosti stojí za zmínku, že již r. 1945 péčí brněnských pracovníků Františka Trávníčka a Ladislava Šwirka byla vydána důležitá instruktivní publikace *Ruská abeceda a výslovnost*. Nemalou zásluhu o vydání Velkého rusko-českého slovníku (6 svazků, 1952–1966) získal si Bořivoj Novák, který spolu s Marií Někrachovou (z pedagogické fakulty v Brně) po celou dobu edice tohoto díla dotvářel definitivní znění hesel a pečoval o přesnost ekvivalentů; kromě toho zasáhl do lexikografické problematiky ještě několika dalšími příspěvky. Cenné studijní pomůcky ze slovní zásoby, frazeologie a konverzace sestavila ve formě skript Helena Puchljaková a věnovala se těmto otázkám též teoreticky (některé příspěvky v SPFFBU, řada A, a jinde). Od zkoumání odborné terminologie byl přiveden ke studiu internacionálního lexika v ruštině a jeho derivačních zákonitostí Jiří Jiráček, který řadu svých dílčích publikovaných výzkumů zobecnil a dotvořil v syntetické monografii *Internacionalnyje suffiksy sušestvitelnych v sovremennom russkom jazyke* (Brno 1971). Do lexikologického bádání zasáhl i Stanislav Žaža; všiml si hlavně frekventovaných uzlových momentů vzájemné ekvivalence (slovesa pohybu, adjektiva jistých sémantických okruhů aj.).

Porovnávacímu studiu ruské a české mluvnické stavby se věnují zvláště Roman Mrázek, Stanislav Žaža a Jiří Brym, všichni se specializací na syntax a sémantickou morfologii. Na tomto poli jsou plody výzkumů a kolektivní spolupráce obzvláště cenné. Na vypracování první obsáhlejší a vědecky založené mluvnické současné ruštiny se podíleli Stanislav Žaža a Roman Mrázek – za součinnosti se slavistou Jaroslavem Bauerem – podstatným způsobem: jsou autory celého oddílu o skladbě (*Příruční mluvnické ruštiny pro Čechy II. Skladba*, 1960, 1966), zčásti zasáhli autorsky též do I. dílu této dvojsvazkové gramatiky, na níž budují všechny další učebnice ruštiny v ČSSR i nejedna dílčí publikace o syntaxi ruštiny v zahraničí. Roman Mrázek spolu s Jaroslavem Bauerem (za využití některých výzkumů Žažových) jsou pak spoluautory *Školní mluvnické ruského jazyka* (učebnice pro střední školy, vyšla již ve 3 vydáních: 1968, 1970, 1971).

Vedle toho se teoretickému průzkumu řady jevů mluvnického systému ruštiny v porovnání s češtinou věnují Stanislav Žaža a Roman Mrázek. Prvně jmenovaný zpracoval některé úseky z oblasti větných členů, slovosledu, souvětí a teoretických problémů syntaxe; o ruské interpunkci, jakož i o paradigmatické a akcentuaci ruského slovesa napsal skripta. Mrázek vyšel ze zkoumání jednočlenných vět, odtud přešel k širším otázkám stavby jednoduché věty po stránce gramatické, modální a emocionální, zabýval se i abstraktními otázkami syn-

taktické teorie, nezanedbáváje však ani praktické příspěvky pro potřebu učitelů ruštinářů. V posledních letech rozšířil své zájmy na srovnávací studium věty ve slovanských jazycích vůbec; jistou průpravou těchto srovnávacích studií byla již jeho kniha *Sintaxis ruského tvoriteľnogo* (1964), stejně jako některé příspěvky ze staroslověnštiny a staré ruštiny. Mrázkův materiálový rozhled po slovanských jazycích a smysl pro chápání ruského systému v širších souvislostech slovanských a typologických mají pro brněnskou rusistiku a slavistiku pozitivní význam. Konečně Jiří Brym vychází především ze značně rozsáhlé materiálové empirie rusko-české a dospívá k cenným poznatkům; publikoval je v několika odborných člancích a zejména pak v popularizační sérii diferencních rusko-českých miniatur v časopise *Svět sovětů*.

Rusistika na filosofické fakultě vděčí za své dobré výsledky ovšem také spolupráci se členy ostatních slavistických kateder university v Brně, stejně jako podnětům rusistů pracujících v mimobrněnském prostředí (z těchto budiž zmíněn zvláště L. V. Kopeckij, senior českých rusistů). Neocenitelnou pomoc jí poskytovali a poskytují sovětští rusisté svými pracemi, radami, podněty, knižními zásilkami a vysláním lektorů pro praktickou výuku jazyka. Největším přínosem metodologickým byla při mezikatedrové součinnosti na filosofické fakultě brněnské university spolupráce s Jaroslavem Bauerem, který přispěl do uvedených již základních učebnic ruské mluvnice a všiml si rusistických otázek také v několika samostatných příspěvcích (o ruských spojkách, o souřadném souvětí, o vlivu staroslověnštiny na staroruskou syntax aj.) a zasloužil se o rusistiku začátkem padesátých let i pracemi redakčními. Pro historickou ruštinu znamená velmi mnoho široké slavistické zaměření vůdčí postavy současné brněnské slavistiky – Arnošta Lamprechta, zejména pokud jde o fonologický a morfologický vývoj ruského jazyka (např. zásadní stať *Teze k fonologickému vývoji praruštiny*, 1968), stejně jako práce Radoslava Večerky (dal posluchačům do rukou mj. skriptum *Postavení ruštiny mezi slovanskými jazyky*, 1957). Nelze pominout ani srovnávací gramatické příspěvky Milana Jeliňka z pomezí morfologie a syntaxe ani teoretické myšlenky obsažené v pracích Miroslava Grepla a Jana Chloupka. Nemalej metodologický dosah pro všestrannou erudici pracovníků rusistiky měly také badatelské výsledky indoevropistů Václava Machka a Adolfa Erharta.

Práce rusistů na filosofické fakultě brněnské university by se nemohla po léta zdárně a perspektivně rozvíjet ovšem ani bez spolupráce s jinými brněnskými rusisty, a rovněž slavisty. K prvně jmenovaným náleží zvláště někteří členové jazykových kateder na vysokých školách v Brně (např. předčasně zesnulý Miroslav Moll, který soustavně prozkoumal morfologické příznaky ruského slovesa, Ladislav Hejč a Michal Vácha), z mimofakultních slavistů pak to je zvláště komparatista i teoretik František Kopečný.

Roman Mrázek